

RELIGIA ÎNTRE TEOCRAȚIE ȘI STATUL SECULAR

Drd. Daniel Constantin LUȚU

Universitatea „Ovidius” din Constanța, Romania

lutudaniel@yahoo.com

ABSTRACT: Religion Between Theocracy and the Secular State.

To understand the distinction between religion-centered and secular states, it is necessary to introduce an additional set of distinctions. States can be strongly connected to religion or disconnected from it. Such a connection or disconnection can exist at three distinct levels: (1) at the level of goals; (2) at the level of institutions and personnel; and (3) at the level of public policy and, more relevantly, law. A state that is united with a particular religious order is a theocratic state, governed by divine laws administered directly by a priestly order that claims a divine mandate. A theocratic state is strongly connected to religion at each of these three levels. Historical examples of theocracies include ancient Israel, some Buddhist regimes in Japan and China, Jean Calvin's Geneva, and the papal states. The Islamic Republic of Iran, as Khomeini aspired to lead it, is an obvious example. A theocratic state must be distinguished from a state that establishes religion. Here, religion is given official and legal recognition by the state, and although both benefit from a formal alliance with each other, the priesthood does not govern a state in which religion is established, because it does not unify church and state, but only installs an alliance between them. States with an established church are, in some respects, disconnected from it. They do this in different ways. In this study, we discuss the relationship between theocracy and the secular ways in which it is reflected in the structure of the state.

Keywords: *religion, theocracy, state, law, freedom, justice.*

Pentru început, acestea sunt ordini politice în care există un grad suficient de diferențiere instituțională între cele două. Atât biserica, cât și statul au identități distincte. Această diferență de identitate se poate datora parțial diferențierii rolurilor. Fiecare trebuie să îndeplinească un rol diferit de celălalt. Funcția uneia este de a menține pacea și ordinea, o chestiune în primul

rând temporală. Funcția celeilalte este de a asigura mântuirea, în primul rând o preocupare spirituală. Într-o teocrație, ambele roluri sunt îndeplinite de același personal. În statele cu religii stabilite, poate exista chiar o diferențiere a personalului. Funcționarii statului și funcționarii bisericești sunt în mare măsură diferiți unul de celălalt. Astfel, deconectarea dintre biserică și stat la nivelul al doilea poate merge suficient de adânc. Totuși, există un sens mai semnificativ în care statul și biserica sunt conectate unul cu celălalt: ele au un scop comun definit în mare măsură de religie. În virtutea unei conexiuni mai profunde de scopuri, cele două au o relație specială. Statele acordă recunoaștere privilegiată religiei. Religia definește chiar și parțial identitatea statului. Statul declară că sursa legii sale fundamentale se află în religie. El derivă legitimitate parțială din religie. Astfel, ambele beneficiază de această alianță reciprocă.

Există, în cele din urmă, un alt nivel de conexiune între biserică și stat¹ la nivelul politicii și legii. Astfel de politici și legi decurg din și sunt justificate în termenii uniunii sau alianței care există între stat și biserică. Deconectarea instituțională dintre biserică și stat – la nivelul rolurilor, funcțiilor și puterilor – merge mână în mână cu conexiunea de prim și al treilea nivel dintre scopuri și politici/legi.

Așa cum o teocrație nu se distinge întotdeauna de stabilirea religiei, tot așa nu se face întotdeauna o distincție între stabilirea religiei și stabilirea bisericii unei religii (o instituție religioasă cu propriile reguli distincte, funcție și roluri sociale, personal, jurisdicție, putere, ierarhie (niveluri ecleziastice) și o interpretare distinctă și autoritară a unei religii)². Dar, în mod clar, nu toate religiile au biserici. Totuși, un stat poate stabili o astfel de religie fără biserică, adică să îi acorde recunoaștere formală, legală și privilegii. Cu alte cuvinte, stabilirea unei biserici este întotdeauna stabilirea unei anumite religii, dar inversul nu este întotdeauna adevărat. Stabilirea unei anumite religii nu înseamnă întotdeauna stabilirea unei biserici. Unii naționaliști

1 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Aspects of the Relationship between Church and State", *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, vol.10 (2022), nr.2, pp. 585-595.

2 Întreaga chestiune a separării bisericii de stat, aș susține, apare cu forță în societățile predominant bisericești, monoreligioase. Problema separării religie-stat apare, însă, în societățile fără biserici și/sau cu religii multiple sau atunci când influența religiei în societăți a scăzut considerabil, când religia este considerată de majoritate ca fiind în mare parte nesemnificativă.

hinduși din India pot dori să stabilească hinduismul ca religie de stat, dar nu au nicio biserică de stabilit. O astfel de stabilire poate fi exprimată atât în simbolurile statului, cât și sub forma unor politici de stat care susțin o anumită religie³. Mulți protestanți americani ar fi putut dori să desființeze Biserica la nivel federal fără a dori ca statul să recunoască creștinismul ca religie favorizată. Alternativ, au încercat să mențină instaurarea religiei lor preferate prin înființarea nu a uneia, ci a două sau chiar mai multe biserici. Înființarea unei singure religii este, așadar, compatibilă cu desființarea sau neînființarea Bisericii, cu înființarea unei singure biserici sau cu înființarea mai multor biserici. Această problemă este ascunsă deoarece, în religiile bazate pe biserică, instaurarea religiei este odată cu instaurarea bisericii, iar instaurarea creștinismului face parte atât de mult din înțelegerea generală a mai multor societăți occidentale, încât acest fapt nici măcar nu trebuie scos în evidență și discutat.

Putem acum să punem una dintre întrebările cheie ridicate aici ce constă în întrebarea: care dintre cele două regimuri politico-juridice, centrate pe religie sau seculare, poate proteja mai bine libertatea și poate construi o societate și o politică incluzivă în condiții corecte și egale? O evaluare superficială a acestor state arată că toate statele centrate pe religie sunt profund problematice. Mai întâi să luăm următoarele exemple istorice de state care înființează o singură biserică, Bisericele Protestante consacrate din Anglia, Scoția și Germania și Bisericele Catolice din Italia și Spania. Statul a recunoscut o anumită versiune a religiei enunțate de acea biserică ca religie oficială, a obligat indivizii să se adune pentru o singură biserică, i-a pedepsit pentru că nu au mărturisit un anumit set de credințe religioase, a perceput impozite în sprijinul unei anumite biserici, a plătit salariile clerului său, a făcut obligatorie instruirea interpretării preferate a religiei în instituțiile de învățământ⁴. În astfel de cazuri, nu exista inegalitate doar între religii (de exemplu, între creștini și evrei), ci și între bisericile aceleiași religii, iar în timp ce membrii bisericii consacrate se puteau bucura de un minim de libertate religioasă, cei aparținând altor biserici sau religii nu se

3 Se spune frecvent că secularismul nu poate exista în India deoarece hinduismului îi lipsește o biserică și, prin urmare, nu există o biserică separată de stat. Presupunerea ascunsă care stă la baza acestei afirmații este că secularismul înseamnă separarea dintre biserică și stat. Acest lucru este atât fals, cât și înșelător.

4 L.W. Levy, *The Establishment Clause: Religion and the First Amendment*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1994, p. 5.

bucurau de același grad de libertate. Atunci când membrii altor biserici sau grupuri religioase posedau putere sau număr, o astfel de societate multireligioasă sau multiconfesională era invariabil distrusă de războaie interreligioase sau interconfesionale. Dacă nu aveau, atunci minoritățile religioase nici măcar nu erau tolerate și se confruntau cu persecuții religioase persistente (ca în cazul evreilor din mai multe țări europene până în secolul al XIX-lea)⁵.

Statele cu instituții religioase substanțiale nu și-au schimbat culoarea în timp. Oriunde o religie este stabilită nu doar formal, ci și substanțial, persecuția minorităților și a dizidenților interni continuă și astăzi⁶. Trebuie doar să cităm exemplul Arabiei Saudite pentru a demonstra acest punct de vedere⁷. Este important să ne oprim asupra acestui aspect, deoarece în atâtea critici recente ale secularismului se recomandă o poziție puternic acomodativă față de religie, neglijând alarmant unele aspecte foarte elementare despre ceea ce ar putea implica o astfel de alianță.

Dacă luăm în considerare situația din Pakistan, spre exemplu, unde stabilirea virtuală a sectei sunnite dominante s-a dovedit a fi dezastruoasă pentru minorități, inclusiv pentru minoritățile musulmane. Astfel, în temeiul articolului 260 din constituție, ahmediții au fost considerați o minoritate non-musulmană și li s-a interzis să folosească nomenclatura islamică în viața lor religioasă și socială⁸. O întreagă comunitate a fost astfel exclusă formal de către stat, atât simbolic, cât și material, din propria religie. Timp de peste trei decenii, cetățenia în Pakistan este definită cu referire la parametri islamici majoritari și exclusiviști. Prin urmare, excluderea politică este încorporată în legea fundamentală a țării. Prin impunerea obligativității aderării la Islam pentru oricine aspiră la cele mai înalte două funcții

5 O excepție de la această regulă a fost însă sistemul Millet al Imperiului Otoman, care avea islamul ca religie consacrată, dar alte trei comunități religioase - ortodoxa greacă, ortodoxa armeană și evreiască - erau tratate ca egale și li se acorda un grad respectabil de autonomie.

6 Distincția dintre stabilirea formală și cea substanțială este importantă. În Arabia Saudită, Islamul este stabilit atât formal, cât și substanțial. Anglia și Scoția au o biserică stabilită oficial (Biserica Anglicană și Biserica Scoției), dar, cu puține excepții, doar un stat secular acordă libertate și egalitate tuturor.

7 M. Ruthven, *A Fury For God: The Islamist Attack on America*, Granta Books, London, 2002, pp. 172-181.

8 I.H. Malik, *Religious Minorities in Pakistan*, Minority Rights Group International, London, 2002, p. 10.

din țară, cea de președinte și prim-ministru, Constituția asigură excluderea minorităților religioase de la înaltele funcții politice⁹.

De asemenea, mulți oameni din India cred că înființarea unui stat hindus ar fi dezastruoasă, în special pentru minoritățile musulmane. Dacă privim statul democratic Israel în mod rezonabil, observăm că minoritățile creștine și musulmane din acest stat evreu nu se bucură de drepturi ca și evreii înșiși. Prin urmare, este uimitor să citim afirmația că „în politica democratică modernă, nu există prea multe motive să ne temem de o majoritate religioasă mai mult decât de o majoritate seculară”¹⁰.

Argumente despre tendințele de excluziune din statele democratice moderne cu majorități religioase sau etnice indică în mod clar posibilitățile inerente ale acestor state către o instituire singulară de facto și gama largă de excluderi și nedreptăți care le fac ceea ce sunt. A spune, în acest moment, că majoritățile religioase nu sunt mai rele decât majoritățile seculare, deoarece diferite comunități religioase au trăit în trecut fără a intra în conflicte violente, este ambiguu și ratează esența. Este ambiguu pentru că este greu de înțeles ce înseamnă o majoritate seculară. Dacă prin aceasta se înțelege un grup de absoluți seculari înrăiți, profund antireligioși, atunci afirmația este adevărată. Dar dacă prin aceasta se înțelege o majoritate care dorește să nu politizeze religia în tot felul de moduri lipsite de principii, atunci această afirmație este profund greșită. Afirmația ratează esența, deoarece pacea dintre comunități este pe deplin compatibilă cu tot felul de excluderi din domeniul libertății și egalității. O minoritate temătoare este dispusă să cumpere pacea cu orice preț - lucru pe care indienii l-au învățat din nou, cu durere, după revoltele antimusulmane de la Bombay din 1992-1993.

Dar statele cu biserici multiple? Din punct de vedere istoric, statele New York sau coloniile Massachusetts, la mijlocul secolului al XVII-lea, respectau oficial mai mult de o confesiune¹¹. Aceste state percepeau o taxă religioasă tuturor și totuși le ofereau indivizilor posibilitatea de a remite banii din taxe bisericii preferate. Au ajutat financiar școlile conduse de instituții religioase, dar pe o bază nediscriminatorie. Este posibil să fi pedepsit oamenii pentru dezaprobarea sau lipsa de respect față de religia consacrată, dar nu i-au obligat să profeseze credințele unei anumite confesiuni.

9 *Ibidem*, p. 16.

10 P. van der Veer, *Imperial Encounters: Religion and Modernity in India and Britain*, Permanent Black/Princeton University Press, Delhi/Princeton, 2001, p. 20.

11 L.W. Levy, *op. cit.*, p. 12.

Statele cu biserici multiple înființate sunt mai bune în anumite privințe decât statele cu o singură confesiune. De exemplu, astfel de state sunt probabil relativ pașnice. Membrii diferitelor confesiuni se tolerează probabil reciproc. Statul acordă fiecărei confesiuni o autonomie considerabilă în propriile afaceri. Dar statele cu biserici multiple înființate au limitele lor. Pentru început, acestea pot continua să persecute membrii altor religii și ateii. În al doilea rând, sunt indiferente față de libertatea indivizilor din cadrul fiecărei confesiuni sau grup religios. Fac puțin pentru a promova un climat mai general de toleranță care să prevină persecutarea dizidenților. Comunitățile închise și opresive pot prospera în astfel de contexte. În al treilea rând, este posibil să nu aibă prevederi legale care să permită unui individ să iasă din comunitatea sa religioasă și să îmbrățișeze o altă religie sau să rămână neatașat de nicio religie. În al patrulea rând, astfel de state acordă recunoaștere privilegiată anumitor identități religioase, dar nu reușesc să recunoască ceea ce se poate numi identități neparticularizate, adică identități care se referă simultan la mai multe identități particulare sau le transcend pe toate. În al cincilea rând, astfel de state nu sunt preocupate de libertățile non-religioase ale indivizilor sau grupurilor. În cele din urmă, astfel de state sunt complet indiferente față de drepturile cetățenești. Statele care înființează mai multe religii se confruntă cu probleme similare, dar sunt mai bune decât statele cu mai multe instituții bisericești într-un aspect important. Există pace și toleranță și poate egalitate între toate comunitățile religioase.

Așadar, sunt statele seculare mai bune, din punct de vedere etic, decât teocrațiile și statele cu instituții? Ar fi pripit, ba chiar greșit, să răspundem afirmativ la această întrebare. După cum am văzut, din punct de vedere moral, unele state seculare sunt profund problematice. Statele seculare amorale nu au niciun angajament față de nicio valoare. Statele seculare antireligioase au, de asemenea, un palmares slab în promovarea sau chiar protejarea libertăților religioase. Într-adevăr, statele care nu reușesc să protejeze libertatea religioasă calcă în picioare, de obicei, și alte libertăți. În timp, ele dezvoltă, de asemenea, o ierarhie între secular și religios. Astfel, este probabil ca astfel de state să aibă rezultate slabe și la capitolul libertate și egalitate.

Criticii care doresc să reabiliteze religia în viața politică compară de obicei statele mai ospitaliere față de religii cu statele seculare amorale care se auto-grăbesc sau antireligioase fără minte. Aceasta nu este o compara-

ție corectă. Se încearcă aici schimbarea antecedentă a judecății în favoarea statelor strâns aliniate cu religiile, punându-le în mod deliberat împotriva celor mai grave forme de state seculare. Se câștigă puțin din condamnarea secularismului, citând atrocitățile lui Hitler și Stalin sau crimele comise de „seculariști” precum Saddam Hussain sau Ali Hyder¹². Cu toate acestea, această comparație servește la un punct: nu există prea multe de ales între teocrații sau state cu religii consacrate, pe de o parte, și state seculare amurale sau absolutiste, pe de altă parte. Structura lor formală profundă este identică. Ambele se situează lamentabil la orice indicator de libertate sau egalitate.

Cel mai bun model ar fi, așadar, unul care nu numai că reduce dominația interreligioasă prin recunoașterea publică a religiilor nedominante înrădăcinate în drepturi specifice comunității, ci și reduce dominația intra-religioasă în toate formele sale. Pe scurt, spre deosebire de statul francez idealizat, care este ostil religiei, și de statul american idealizat, care odată a fost excesiv de prietenos cu o singură religie, dar acum pare a fi excesiv de prietenos cu toți în tot felul de moduri ilegite⁸ și, spre deosebire de statul vest-european idealizat, care este moderat prietenos cu o singură religie, avem nevoie de un model care combină respectul activ pentru unele practici ale tuturor grupurilor religioase cu un anumit grad de lipsă activă de respect pentru unele practici, de asemenea, ale tuturor grupurilor religioase. Pe scurt, avem nevoie de un model care întruchipează respectul critic pentru toate religiile, posibil doar atunci când se implică cu toate religiile sau se detașează de ele, se implică pozitiv prin acordarea de recunoaștere sau subvenții de stat sau negativ prin intervenția legală și democratică în comunitățile religioase ori de câte ori oricare dintre membrii săi, în special minoritățile interne și femeile, se confruntă cu excluderea sau discriminarea. Cu alte cuvinte, statul adoptă o politică de distanță principială în scopul reducerii, dacă nu eliminării complete, a tuturor formelor de dominație religioasă instituționalizată. Acest model poate fi numit modelul distanței principale.

Dar ce este mai exact distanța principială? Politica distanței principale implică o abordare flexibilă a problemei includerii/excluderii religiei și a implicării/dezangajării statului, care, la al treilea nivel de drept și po-

12 T. Asad, *Formations of Secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford University Press, Palo Alto, CA, 2003, p. 10.

litică, depinde de contextul, natura sau starea actuală a religiilor relevante. Această implicare trebuie să fie guvernată de principii care stau la baza unui stat secular, adică principii care decurg dintr-un angajament față de valorile menționate mai sus. Aceasta înseamnă că religia poate interveni în treburile statului dacă o astfel de intervenție promovează libertatea, egalitatea sau orice altă valoare integrantă secularismului. De exemplu, cetățenii pot susține o lege coercitivă a statului bazată exclusiv pe o rațiune religioasă, dacă această lege este compatibilă cu libertatea sau egalitatea¹³. În mod similar, statul se poate implica în religie sau se poate dezangaja de ea, se poate implica pozitiv sau negativ, dar o face în funcție în întregime de dacă aceste valori sunt promovate sau subminate. Aceasta este o idee constitutivă a distanței principiale.¹⁴ Această idee este diferită de neutralitatea strictă, adică statul poate ajuta sau împiedica toate religiile în aceeași măsură și în același mod, astfel încât, dacă intervine într-o religie, trebuie să facă același lucru și în celelalte.

Mai degrabă, se bazează pe o distincție trasată explicit de filosoful american Ronald Dworkin între tratamentul egal și tratarea tuturor ca egali¹⁵. Tratarea oamenilor ca egali implică faptul că fiecare persoană sau grup este tratat cu aceeași grijă și respect. Uneori poate necesita un tratament egal, să zicem o distribuție egală a resurselor, dar ocazional dictează și un tratament inegal. Astfel, tratarea persoanelor sau a grupurilor ca egali este pe deplin consistentă cu tratamentul diferențiat. Această idee este al doilea ingredient în ceea ce am numit distanță principială.

Cu toate acestea, distanța principială nu este doar o rețetă pentru un tratament diferențiat sub forma unor excepții speciale. Poate chiar necesita intervenția statului în unele religii mai mult decât în altele, având în vedere

13 Distanța principială respinge ideea liberală standard conform căreia principiul respectului egal este cel mai bine realizat doar atunci când oamenii intră în domeniul public abandonându-și motivele religioase. Distanța principială nu descurajează justificarea publică; într-adevăr, ea încurajează oamenii să urmărească justificarea publică. Cu toate acestea, dacă încercarea de justificare publică eșuează, ea le îndeamnă cetățenilor cu concepții religioase să abandoneze restricțiile și să susțină legi coercitive care sunt în concordanță cu libertatea și egalitatea, bazate exclusiv pe motive religioase.

14 Gelu Călina, „Religion and globalization - approaches, interpretations, perspectives”, în *Journal for Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, 11(2), 2023, pp. 634-642.

15 Ronald Dworkin, „Liberalism”, in S. Hampshire, (ed.) *Public and Private Morality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1978, (113-143), p. 125.

condiția istorică și socială a tuturor religiilor relevante. Pentru promovarea unei anumite valori constitutive a secularismului, unele religii, în comparație cu alte religii, pot necesita o intervenție mai mare din partea statului. De exemplu, să presupunem că valoarea care trebuie promovată este egalitatea socială. Aceasta necesită, în parte, subminarea ierarhiilor de caste. Dacă acesta este scopul statului, atunci i se poate cere statului să se amestece în hinduismul dominat de caste mult mai mult decât, să zicem, islamul sau creștinismul. Cu toate acestea, dacă o libertate religioasă bazată pe diversitate este valoarea care trebuie promovată de stat, atunci acesta ar putea fi nevoit să intervină în creștinism și islam mai mult decât în hinduism. Dacă este așa, statul nu poate nici exclude strict considerațiile care provin din religie, nici să mențină o neutralitate strictă în ceea ce privește religia. Nu poate decide anterior că se va abține întotdeauna de la a se amesteca în religii sau că se va amesteca în fiecare în mod egal. A dori să facă acest lucru ar fi pur și simplu absurd. Tot ce trebuie să se asigure este că relația dintre stat și religii este ghidată de motive non-sectare, conforme cu anumite valori și principii.

În concluzie, s-a argumentat aici că statele orientate spre dominația sau hegemonia religiosului asupra secularului sau a unei religii asupra altor religii sunt inevitabil centrate pe religie. Pe de altă parte, o organizație politică condusă de dorința de a submina dominația religioasă instituționalizată și de a construi o societate incluzivă cu maximă libertate ar fi seculară. Însă nu toate formele de state seculare se descurcă la fel atunci când sunt judecate după cele mai bune standarde ale secularismului. După ce s-au distins patru modele de state seculare, s-a încercat identificarea unui sistem politic care ne ajută cel mai bine să facem față provocărilor reprezentate de diversitatea religioasă profundă și de o vizibilitate publică sporită a religiilor. Primul tip de stat secular, bazat pe modelul de excludere unilaterală, poate construi o societate incluzivă, dar prin sacrificarea libertăților religioase și a celor bazate pe religie. Al doilea tip, bazat pe modelul de excludere reciprocă, laudă libertatea religioasă, dar poate fi incapabil să construiască o societate cât mai incluzivă, una care este liberă de excluderea bazată pe religie. Un al treilea tip de stat secular nu este, de asemenea, suficient de incluziv, atât pentru că are o insensibilitate înăscută față de religiile nedominante, cât și prin virtutea prieteniei sale față de religia dominantă: poate lăsa nerecunoscute nelibertățile și inegalitățile nu atât de vizibile din cadrul său. În cele din urmă, există un al patrulea tip de stat secular care păstrează

o distanță principală față de toate religiile și este capabil atât să ajute, cât și să împiedice instituțiile și practicile acestora, în funcție în întregime de care dintre aceste strategii subminează dominația intra și interreligioasă. Nu o respectă nici activ, nici nu o respectă excesiv, pasiv. Întruchipează o poziție de respect critic. În condiții de diversitate religioasă, un astfel de stat are potențialul de a proteja libertățile religioase justificabile și de a construi o societate cât mai incluzivă.

Bibliografie:

- ✦ ASAD, T., *Formations of Secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford University Press, Palo Alto, CA, 2003. Dworkin, Ronald, „Liberalism”, in S. Hampshire, (ed.), *Public and Private Morality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1978, pp. 113-143.
- ✦ CĂLINA, Gelu, „Religion and globalization - approaches, interpretations, perspectives”, în *Journal for Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, 11(2), 2023, pp. 634-642;
- ✦ LEVY, L.W., *The Establishment Clause: Religion and the First Amendment*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1994.
- ✦ MALIK, I.H., *Religious Minorities in Pakistan*, Minority Rights Group International, London, 2002.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, „Aspects of the Relationship between Church and State”, *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, vol.10 (2022), nr.2, pp. 585-595.
- ✦ RUTHVEN, M., *A Fury for God: The Islamist Attack on America*, Granta Books, London, 2002.
- ✦ VAN DER VEER, P., *Imperial Encounters: Religion and Modernity in India and Britain*, Permanent Black/Princeton University Press, Delhi/Princeton, 2001.